
Opleidingsniveau, buurtcontact en tolerantie met betrekking tot immigranten

Een onderzoek naar het verband tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten en de rol van buurtcontact met immigranten.

Auteur: Frank B. Wilschut
Begeleider: Prof. Dr. J.P.L. Burgers
Grootstedelijke Vraagstukken en Beleid
Sociologie; Erasmus Universiteit Rotterdam
3 juni 2017

Samenvatting

Al enige tijd is er een discussie gaande in Nederland over de scheidslijn tussen hoog- en laagopgeleiden. Zo verschillen hoog- en laagopgeleiden in de mate van tolerantie met betrekking tot immigranten. Eerder onderzoek toont al aan dat hoe hoger iemand is opgeleid, hoe toleranter iemand is ten opzichte van immigranten. In dit onderzoek is onderzocht, of dit verschil tussen hoog- en laagopgeleiden op het gebied van tolerantie met betrekking tot immigranten, verandert door het buurtcontact met immigranten. Op basis van de culturele bedreigingstheorie kan verwacht worden dat hogeropgeleiden toleranter worden als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten en laagopgeleiden minder tolerant, maar vanuit de contacttheorie kan juist verwacht worden dat hogeropgeleiden minder tolerant worden en laagopgeleiden toleranter. Hierdoor zou de scheidslijn tussen hoog- en laagopgeleiden op het gebied van tolerantie met betrekking tot immigranten worden vergoot of verkleind. Om er achter te komen of de theoretische aannames ondersteund kunnen worden door dit onderzoek zijn er vier hypothesen opgesteld die zijn getest door middel van een multivariate regressie. Resultaten van dit onderzoek zijn dat opleidingsniveau en buurtcontact met immigranten allebei los van elkaar de mate van tolerantie met betrekking tot immigranten beïnvloeden. Zoals al eerder door andere onderzoeken is aangetoond geldt voor opleidingsniveau dat: hoe hoger iemand is opgeleid, hoe toleranter ten opzichte van immigranten. Voor het buurtcontact met immigranten geldt dat hoe meer contact met immigranten, hoe toleranter iemand wordt ten opzichte van immigranten. Dit betekent dat in tegenstelling tot wat werd verwacht het buurtcontact met immigranten niet voor een grotere scheiding of voor een kleinere scheiding zorgt tussen hoog- en laagopgeleiden. Ongeacht het opleidingsniveau zorgt buurtcontact met immigranten voor een hogere mate van tolerantie ten opzichte van immigranten.

Contact

Frank Wilschut, van Alphenstraat 111, Voorburg
Email: frank.wilschut@hotmail.com

Inleiding

Al lange tijd woedt er een discussie in Nederland over de scheidslijnen tussen verschillende bevolkingsgroepen. Tussen volk en elite, Nederlanders en nieuwkomers (Trouw, 2017), stedelingen, plattelandsbewoners of bewoners van het middenland (Schram & Fennema, 2017, 13 januari) tussen rijken en armen, ergensmensen en overalmensen (Goodhart, 2017) en tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden. Volgens Margreet Fogteloo in de Groene Amsterdammer (2017) was de tweedeling tussen hoog- en laagopgeleid zelfs het belangrijkste thema voor de afgelopen Nederlandse parlementsverkiezingen. De kloof, zo stelt zij, tussen hoog- en laagopgeleid kan zelfs ernstige gevolgen hebben voor de democratie. Andere auteurs stellen juist dat de maatschappelijke scheidslijnen altijd al aanwezig waren en dat we ons niet zoveel zorgen hoeven te maken over maatschappelijk scheidslijnen en dat een teveel aandacht zelfs contraproductief is: "Dan gaan we er zelf in geloven, dan wordt het een 'self fulfilling prophecy'", aldus Will Tiemeijer auteur van het WRR rapport (Couzy, 2017).

Nederland heeft lange tijd maatschappelijke scheidslijnen gekend in een verzuilde samenleving. Katholieken, protestanten en socialisten leefden naast elkaar maar spraken elkaar niet of nauwelijks (Bovens, 2012). Tegenwoordig zijn maatschappelijke scheidslijnen zichtbaarder geworden volgens Bovens (2012), die vooral de vinger legt op de scheidlijn tussen hoog- en laagopgeleiden. De scheiding tussen hoog- en laagopgeleiden is daarmee niet nieuw maar door de ontzuiling zichtbaarder geworden (Bovens, 2012). Zo trouwen hoogopgeleiden bijna niet meer met laagopgeleiden en andersom ook niet (de Voogd, 2013). Volgens Bovens (2012) zorgt opleidingsniveau ook voor een scheiding als het gaat over de plek waar mensen wonen. Hoogopgeleiden en laagopgeleiden wonen in verschillende buurten en komen elkaar daar ook niet tegen, net als dat de scholen en sportverenigingen waar hun kinderen op zitten vaak gelieerd zijn aan de buurt waarin men woont (Bovens, 2012). En ook het inkomen van hoogopgeleiden en laagopgeleiden verschilt, hoogopgeleiden hebben gemiddeld meer te besteden dan lager opgeleiden (Bovens, 2012).

Opleidingsniveau zorgt ook voor een scheiding op het gebied van politieke opvattingen (de Voogd, 2013). Deze scheiding is vooral te zien op het sociaal-culturele vlak, denk hierbij aan integratie van immigranten en de Europese Unie (Bovens & Wille, 2010). In het rapport 'Gescheiden werelden' van de Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (WRR) en het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) (WRR&SCP, 2014) concluderen de onderzoekers dat hoog- en laagopgeleiden verschillend denken over politieke zaken zoals immigratie en de Europese Unie. Hoogopgeleiden zijn eerder geneigd om kosmopolitische gedachten te hebben, laagopgeleiden zijn meer geneigd om nationalistische gedachten te hebben (Jackman & Muha, 1984; Kuppens, Spear & May, 2014; Bovens, Dekker & Tiemeijer, 2014). Traditioneel wordt het politieke landschap van politieke partijen verdeeld in twee dimensies: links en rechts en religieus en seculier. Bovens, Dekker en Tiemeijer (2014) laten zien dat er een derde

dimensie nodig is om de huidige debatten te kunnen duiden, een dimensie met aan de ene kant een kosmopolitische instelling en aan de andere kant een nationalistische gezindheid. Deze derde dimensie dekt politieke zaken over immigratie, globalisering en de Europese Unie en dat zijn vaak de onderwerpen die centraal staan in de huidige politiek. De komst van immigranten heeft er ook voor gezorgd dat immigratie- en integratiedebatten steeds belangrijker werden (Davidov, Meuleman, Billiet & Schmidt, 2008; Achterberg, 2006). Kosmopolieten geloven dat acceptatie van sociale en culturele heterogeniteit, ook wel multiculturalisme, de oplossing is voor dit probleem. Mensen met een nationalistische gezindheid daarentegen zijn kritisch over dit multiculturalisme en prefereren een homogene nationale cultuur (Bovens, Dekker & Tiemeijer, 2014). De laatste tijd is dit debat verhit en door de opkomst van politieke radicale rechtse partijen zoals de Lijst Pim Fortuyn (LPF) en de Partij voor de Vrijheid (PVV) in Nederland hebben de mensen met een nationalistische gezindheid in dit debat ook een stem gekregen (Ignazi, 2003; Lubbers, 2001).

Uit onderzoek komt al naar voren dat opleidingsniveau bepalend is voor de tolerantie met betrekking tot immigranten. Hoe hoger opgeleid, hoe toleranter ten opzichte van immigranten (Moore & Ovadia, 2006; Bobo & Licari, 1989; Davis, 1975; Dynes, 1967; Hyman & Wright 1979; McCutcheon, 1985; Stouffer, 1963; Weil, 1985; Williams, Nunn & St. Peter, 1976). Daarnaast wordt in dit onderzoek gekeken of dit verschilt naarmate Nederlanders buurtcontact hebben met immigranten. Uit studies kan voorzichtig worden geconcludeerd dat contact tussen de *ingroup* in dit geval Nederlanders en de *outgroup* immigranten tot meer onderling begrip kan leiden en in sommige gevallen zelfs angst kan wegnemen (Hayes, Dowds, 2009; Voci, Hewstone, Voci, 2003). De vraag is of dit verschilt voor hoog- en laagopgeleiden als zij buurtcontact hebben met immigranten.

De kans op buurtcontact met immigranten is sinds de Tweede Wereldoorlog vergroot omdat meer immigranten naar Nederland zijn gekomen. Door de onafhankelijkheid van Suriname, de komst van laaggeschoolde arbeidsmigranten uit Marokko en Turkije en later het vrije verkeer van personen en goederen van de EU is de culturele diversiteit van Nederland gegroeid (CBS, 2012). Vooral de culturele diversiteit van de vier grote steden van Nederland: Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht is enorm gegroeid en deze steden worden daarmee ook wel superdivers genoemd (Vertovec, 2007) of er wordt gesproken van 'meerderheids-minderhedensteden' (Crul, Schneider & Lelie, 2013). Doordat vooral de grote steden te maken hebben met immigranten is de kans op buurtcontact met immigranten daar veel groter dan in een kleine gemeente (CLO, 2014) daardoor zouden er ook verschillen kunnen ontstaan tussen de stad en platteland.

In dit onderzoek is nagegaan of buurtcontact met immigranten de relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten al dan niet verandert. Er wordt dus antwoord gegeven op de vraag of laag/hogopgeleiden mensen toleranter worden als ze

buurtcontact met immigranten hebben, of dat ze daardoor juist minder tolerant worden. Gezien de verschillende discussies over immigratie, integratie en de opkomst van populistische partijen zoals de PVV in Nederland is het interessant om te onderzoeken of het uit maakt in welke mate Nederlanders buurtcontact hebben met immigranten en het effect daarvan op hun tolerantie ten opzichte van immigranten. Daarom is de onderzoeksvraag van dit onderzoek: welke rol speelt het buurtcontact met immigranten op het verband tussen opleidingsniveau en de mate van tolerantie met betrekking tot immigranten?

Culturele bedreigingstheorie

De komst van immigranten naar Nederland heeft tot een debat over de integratie van die immigranten geleid. Er zijn verschillende meningen over de komst van immigranten en of de overheid hiermee wat moet. Kosmopolieten zien heil in een multicultureel Nederland en nationalisten aan de andere kant van de politieke as zien liever een homogeen Nederland (Bovens, Dekker & Tiemeijer, 2014). Mensen met een nationalistische gezindheid zijn bang dat immigranten de door hen gewenste Nederlandse cultuur zullen veranderen ten negatieve. In andere woorden zien zij een culturele bedreiging voor de Nederlandse cultuur. De culturele bedreigingstheorie stelt dat mensen een schade waarnemen die veroorzaakt wordt door immigranten van een andere cultuur en die leidt volgens hen tot een verandering in de moraal en de normen en waarden (Stephan, Ybarra, Martinez, Schwarzwald & Tur-Kaspa, 1998). Het centrale idee van deze theorie is dat mensen negatiever worden over immigranten als de eigen cultuur volgens hen hierdoor meer wordt bedreigd (Zarate, Garcia, Garza & Hitlan, 2004). Uit verschillende studies komt naar voren dat de culturele bedreigingstheorie een belangrijk verklaringsmechanisme is. Zo blijkt dat mensen negatiever over minderheden worden op het moment dat die minderheden meer als culturele bedreiging worden gezien (Hjerm & Nagayoshi, 2011; Paxton & Mughan, 2006; Mc Laren, 2003; Stephan & Stephan, 2001; Quallian, 1995, 1996). In deze studies wordt een onderscheid gemaakt tussen de *ingroup* en de *outgroup*. De *ingroup* bestaat in dit geval uit mensen uit Nederland en de *outgroup* uit immigranten. Andere studies laten zien dat sociale en economische variabelen meestal niet verklarend zijn voor de negatievere houding ten opzichte van de *outgroup* maar de culturele bedreigingstheorie wel (Van der Brug, Fennema & Tille, 2000). Een factor die bepalend is voor deze culturele bedreiging is taal. Mensen voelen minder culturele bedreiging van mensen die dezelfde taal spreken (Newman, Hartman, Taber, 2012). In dit onderzoek staat de scheidlijn tussen hoog- en laagopgeleiden centraal en ook daar is al eerder onderzoek naar gedaan. Manevska en Achterberg (2011) laten zien dat de culturele bedreigingstheorie vooral opgaat voor mensen met een zwakke culturele positie en dat zijn vaker lager opgeleide mensen. Laagopgeleiden ervaren dat immigranten meer een culturele

bedreiging vormen voor Nederland in tegenstelling tot hogeropgeleiden die een culturele bedreiging niet ervaren (Manevska & Achterberg, 2011).

De verwachting is daardoor dat laagopgeleiden minder tolerant ten opzichte van immigranten zijn op het moment dat ze meer in contact komen met immigranten en hen meer als culturele bedreiging zien. De verwachting is voor hoogopgeleiden dat zij meer cultureel kapitaal hebben waardoor het contact tussen immigranten en hoogopgeleiden beter kan verlopen (Manevska & Achterberg, 2011). Dat komt ook doordat een belangrijke factor voor de ervaren culturele bedreiging taal is. De verwachting is dat hoogopgeleiden de (eventuele) taalbarrière sneller overbruggen en daardoor door het buurtcontact toleranter worden ten opzichte van immigranten. Sommige hoogopgeleiden kiezen zelfs bewust voor een cultureel diverse buurt omdat zij hier positief over zijn en willen bijdragen aan een gemengde buurt (Butler, 2002; Wirth, 2007; Jackson & Butler, 2014). Door middel van de eerste twee hypothesen worden de basisrelaties tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten en het buurtcontact met immigranten getest. De derde hypothese test of de relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten sterker wordt door buurtcontact met immigranten naar aanleiding van de culturele bedreigingstheorie. Deze drie hypothesen kunnen als volgt worden geformuleerd:

H1: De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief.

H2: De relatie tussen buurtcontact met immigranten en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief.

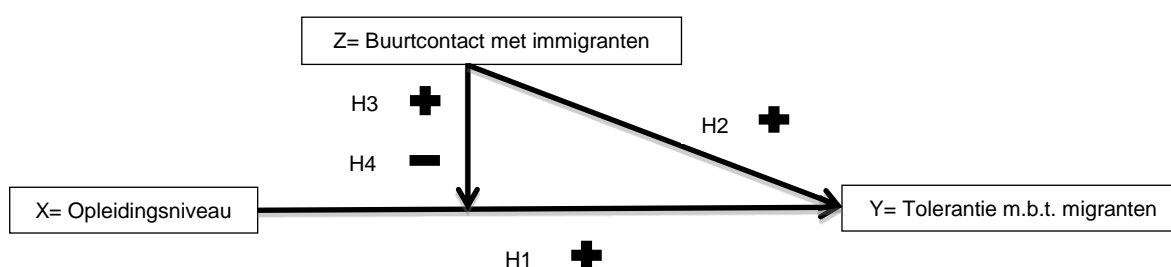
H3: De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief en dit verband is sterker als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten (culturele bedreigingstheorie)

Contacttheorie

Tegenover het verklaringsmechanisme van de culturele bedreiging staat de contacttheorie van Allport (1954). Deze theorie stelt dat contact tussen mensen van verschillende groepen ervoor kan zorgen dat er minder vooroordelen ontstaan en dat er positiever over elkaar wordt gedacht. Door het contact kunnen mensen elkaars standpunten en cultuur beter begrijpen. Dit kan, zo stelt de theorie, leiden tot een betere verstandshouding tussen de verschillende groepen (Hjerm & Nagayoshi, 2011; Jackman & Crane, 1986; Park, 1950; Sigelman et al, 1996), in dit geval de *ingroup* (Nederlanders) en de *outgroup* (immigranten). Volgens Allport (1954) moet dit contact wel aan een aantal voorwaarden voldoen, zo moet de status gelijkwaardig zijn, moeten er gemeenschappelijke doelen worden nagestreefd, moet er worden samengewerkt en moet het contact worden ondersteund door sociale en institutionele context waarin normen aanwezig zijn met betrekking tot het contact, denk hierbij aan normen die in de media naar

voren komen over wat normaal is in het contact met elkaar. Vooral hoge kwaliteit contacten zoals vriendschappen en collega's, zorgen voor meer tolerantie naar de *outgroup* van de *ingroup* (Hjerm & Nagayoshi, 2011; Savelkoul, Scheepers, Tolsma & Hagedoorn, 2011). Uit onderzoek van Pettigrew en Tropp (2008) komt naar voren dat de vier voorwaarden voor contact niet altijd nodig zijn om een positievere houding te krijgen naar de *outgroup*. In niet helemaal gunstige omstandigheden waarin één van de vier voorwaarden ontbreekt, kan alsnog het contact leiden tot een positievere houding ten opzichte van immigranten.

De verwachting is daarom dat laagopgeleiden toleranter ten opzichte van immigranten worden als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten omdat zij buiten de buurt ook vaak in contact komen met immigranten. Zo beginnen veel immigranten onderaan de arbeidsmarkt en komen daar als collega's in contact met laagopgeleiden (CBS, 2016), terwijl hoogopgeleiden op die manier minder snel in contact komen met immigranten. Laagopgeleiden doen daardoor sneller hoge kwaliteitscontacten op zoals vriendschappen en collega's in tegenstelling tot hoogopgeleiden en worden daardoor toleranter ten opzichte van immigranten. Op buurtniveau hebben hogeropgeleiden ook minder contact met een immigrant als buurman omdat hogeropgeleiden die in een cultureel diverse buurt wonen vaak hun contacten buiten de wijk hebben (Jackson & Butler, 2014; Blokland & Van Eijk, 2012). Zij wonen in een cultureel diverse buurt maar doen daar weinig contacten op en leven langs de andere groepen heen. Dit in tegenstelling tot laagopgeleiden die vaak meer gebonden zijn aan de buurt waar ze wonen (Laan Bouma-Doff, 2007). Dit betekent dat in tegenstelling tot de eerder geformuleerde derde hypothese de vierde hypothese als volgt luidt: H4: De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief en dit verband is zwakker als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten (contacttheorie).



Figuur 1 Conceptueel model (Hypothese 1, 2, 3 en 4)

Methode en data

Om tot beantwoording van de onderzoeksvraag te komen en tot het testen van de hiervoor geformuleerde hypothesen is de dataset van de Nederlandse Levensloopstudie (NELLS) gebruikt. In de NELLS staan vragen die de leefsituatie van de Nederlandse bevolking in kaart brengen. Zo zijn er vragen die betrekking hebben op opleidingsniveau, werk en vrije tijd maar ook over de woonsituatie en het buurtcontact met immigranten bijvoorbeeld (NELLS, 2014).

In dit onderzoek zijn alleen respondenten meegenomen die in Nederland zijn geboren. Hiermee is voorkomen dat immigranten een mening over immigranten moesten geven en dat dit de data zou beïnvloeden. Dit betekent dat ook de tweede en derde generatie immigranten zijn meegenomen omdat ook zij in Nederland zijn geboren en daarmee geen immigranten zijn, ook al heeft deze groep ouders en grootouders die wel immigrant zijn geweest. Verder was het belangrijk om af te bakenen wat het begrip immigranten in dit onderzoek inhoudt. Er is in dit onderzoek en de dataset geen onderscheid gemaakt op juridisch gebied zoals het verschil tussen immigranten, allochtonen, buitenlanders of vluchtelingen. De selectie van Nederlanders die autochtoon zijn zorgt voor 4685 respondenten van de oorspronkelijke 5312 respondenten. Met dit aantal is de betrouwbaarheid en de validiteit gewaarborgd en resultaten kunnen worden gegeneraliseerd naar de autochtone Nederlandse populatie.

Tabel 1: Frequentietabel Opleidingsniveau (N=4685)

Antwoordcategorieën	Frequentie	Percentage
<i>Laagopgeleid</i>		
Geen opleiding (1)	185	3.9
Lagere school(2)	611	13.0
VMBO KB (3)	544	11.6
MAVO/VMBO TL (4)	429	19.2
MBO 1 / 2 (5)	375	8.0
<i>Middenopgeleid</i>		
HAVO (6)	290	6.2
VWO (7)	185	3.9
MBO 3 / 4 (8)	936	20.0
<i>Hoogopgeleid</i>		
HBO (9)	706	15.1
Universiteitsbachelor (10)	118	2.5
Universiteitsmaster (11)	236	5.0
Universiteitspromotie (12)	16	0.3
Missend	56	1.6
Totaal	4685	100

In dit onderzoek is de term opleidingsniveau geoperationaliseerd als de hoogst voltooide opleiding van de respondent. In het kader van dit onderzoek is opleidingsniveau gesplitst in twaalf verschillende categorieën van 'geen opleiding' tot een promotie aan de universiteit. Deze twaalf antwoordcategorieën kunnen worden opgedeeld in hoog, midden en laag zoals CBS volgens Bovens (2012) die gebruikt. Onder de laag opgeleiden zijn alle respondenten gerekend die geen tot enige opleiding hebben, dat zijn mensen die als hoogste opleiding de

basisschool, vmbo of mbo-1 hebben. De middengroep bestaat uit mensen met maximaal een havo, vwo of mbo diploma. De hoger opgeleiden zijn de mensen met hbo of een universitair diploma of hoger.

Tabel 2: Factor- en betrouwbaarheidsanalyse 'Tolerantie m.b.t. immigranten (N=4685)

Variabelen	Factorladingen n
Als iemand van Turkse herkomst uw baas zou worden op het werk.	0.848
Als iemand van Turkse herkomst naast u zou komen wonen.	0.848
Als iemand van Turkse herkomst met uw dochter of zoon zou trouwen.	0.698
Als iemand van Marokkaanse herkomst uw baas zou worden op het werk.	0.878
Als iemand van Marokkaanse herkomst naast u zou komen wonen.	0.877
Als iemand van Marokkaanse herkomst met uw dochter of zoon zou trouwen.	0.716
Als iemand van Surinaamse of Antilliaanse herkomst uw baas zou worden op het werk.	0.877
Als iemand van Surinaamse of Antilliaanse herkomst naast u zou komen wonen.	0.863
Als iemand van Surinaamse of Antilliaanse herkomst met uw dochter of zoon zou trouwen.	0.608
Cronbach's Alpha	0.926

De tolerantie met betrekking tot immigranten is gemeten met de Bogardus schaal voor sociale afstand. In de dataset van de NELLS zijn negen stellingen opgenomen die samen deze Bogardus schaal vormen. Hierbij gaat het om een denkbeeldige situatie waardoor het niet nodig is om te filteren op mensen met kinderen en/of een baan. Antwoordcategorieën zijn: 1 helemaal geen probleem, 2 geen probleem en 3 wel een probleem. Uit de factoranalyse is naar voren gekomen dat de negen stellingen samen een nieuwe schaal kunnen vormen (zie tabel 2). Van de negen variabelen is een gemiddeldenschaal aangemaakt, zodat de tolerantie met betrekking tot immigranten doormiddel van één variabele te meten is. De schaal is betrouwbaar met een Cronbach's Alpha van 0.926 (zie tabel 2).

Tabel 3: Factor- en betrouwbaarheidsanalyse 'Buurtcontact met immigranten' N=4685)

Variabelen	Factorladingen
Contact in de buurt: Turkse herkomst	0.795
Contact in de buurt: Marokkaanse herkomst	0.822
Contact in de buurt: Surinaamse/Antilliaanse herkomst	0.834
Contact in de buurt: andere niet-Westerse herkomst	0.780

Cronbach's Alpha	0.821
------------------	-------

In dit onderzoek is buurtcontact met immigranten geoperationaliseerd als buurtcontact met niet-Westerse allochtonen, dat betekent dat buurtcontact met Westerse immigranten niet wordt gemeten. In de NELLS zijn vier stellingen aanwezig die samengevoegd kunnen worden tot schaal waarin het buurtcontact met niet-Westerse immigranten kan worden gemeten. De antwoordcategorieën van alle vier de stellingen lopen van 1= nooit contact tot 7 = elke dag contact. Uit de factoranalyse is naar voren gekomen dat de vier stellingen samen een nieuwe schaal kunnen vormen (zie tabel 3). Van de vier variabelen is een gemiddeldenschaal aangemaakt, zodat het buurtcontact met immigranten doormiddel van één variabele te meten is. De schaal is betrouwbaar met een Cronbach's Alpha van 0.821 (zie tabel 3).

Tabel 4: Frequentietabel Netto-inkomen per maand (N=4685)

Antwoordcategorieën	Frequentie	Percentage
0-999 (1)	1254	26.8
1000 -1999 (2)	1172	25
2000 – 2999 (3)	939	20
3000 – 3999 (4)	639	13.6
4000 – 4999 (5)	204	4.4
5000 – 5999 (6)	58	1.2
6000 – 6999 (7)	17	0.4
7000 of meer (8)	37	0.8
Missend	365	7.8
Totaal	4685	100

In dit onderzoek is gebruik gemaakt van één controlevariabele, namelijk netto-inkomen. Hiervoor is gekozen omdat tolerantie met betrekking tot immigranten ook bepaald kan worden door economische factoren zoals het netto-inkomen. Volgens de etnische competitietheorie (Coenders, 2001) hebben autochtonen Nederlanders negatievere opvattingen over etnische minderheidsgroepen zoals immigranten wanneer zij met deze groep concurreren om schaarse middelen. Deze ervaren competitie tussen autochtonen en immigranten zorgt er volgens deze theorie voor dat men zich beter voelt over de eigen groep en slechter denkt over de andere groep(en) (Coenders, 2001). Daarom is voor de controlevariabele netto-inkomen gekozen omdat mensen met een lager netto-inkomen vaker concurreren met immigranten omdat ze beiden aan de onderkant van de arbeidsmarkt fungeren. Tegelijkertijd is het interessant om te zien of opleidingsniveau meer bepalender is dan netto-inkomen of andersom. De controlevariabele netto-inkomen is opgedeeld in acht antwoordcategorieën waarvan de eerste zeven elk een stap van duizend euro voorstelt. De laatste antwoordmogelijkheid is zeventuizend euro of meer.

Tabel 5: Descriptieve resultaten van de afhankelijke, onafhankelijke, controle en modererende variabelen (N=4685)

Variabelen	Gem	SD	Min	Max
------------	-----	----	-----	-----

Gemiddeldenschaal tolerantie m.b.t. immigranten	2.20	0.54	1	3
Opleidingsniveau	5.94	2.94	1	12
Buurtcontact met immigranten	2.92	1.82	1	7
Inkomen (controle)	2.49	1.38	1	8

Om tot beantwoording van de onderzoeksvraag te komen is gebruik gemaakt van een multivariate regressie. De verschillende hiervoor geoperationaliseerde variabelen zijn met elkaar in verband gebracht. Als eerste zijn de missende waarden eruit gehaald om daarna tot de regressie over te gaan. De multivariate regressie is opgesplitst in twee regressies. Allereerst zijn de hypothesen 1, 3 en 4 getest in een stapsgewijze uitgevoerde multivariate regressie. Daarna is de tweede multivariate regressie uitgevoerd waarin hypothese 2 wordt getest ook deze regressie wordt stapsgewijs uitgevoerd. Door deze stapsgewijze uitvoering wordt duidelijk of het hoofdverband positief is en welke rol de modererende of interactievariabelen hebben op het hoofdverband of dat deze als onafhankelijke variabele gezien moet worden.

Resultaten

Hypothese 1

De eerste hypothese stelt, in navolging van veel eerder gedaan onderzoek (Moore & Ovadia, 2006; Bobo & Licari, 1989; Davis, 1975; Dynes, 1967; Hyman & Wright 1979; McCutcheon, 1985; Stouffer, 1963; Weil, 1985; Williams, Nunn & St. Peter, 1976), dat er een positief verband is tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten.

Uit de resultaten van de lineaire multivariate regressieanalyse (zie tabel 6, model 2) blijkt dat er een positief en significant verband bestaat tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten, onder constanthouding van netto-inkomen ($b = 0.014$, $p < 0.01$). Dit betekent dat de tolerantie met betrekking tot immigranten positiever wordt naarmate respondenten hoger opgeleid zijn. De verklaarde variantie van dit tweede model bedraagt 0.009 en is significant, dit betekent dat 0.9 procent van de variantie in de tolerantie met betrekking tot immigranten verklaard wordt door opleidingsniveau en netto-inkomen. De constante waarde is in model 2: 2.153, wat een hoge score is op een schaal van 1-3. Op basis van deze resultaten kan de eerste hypothese: "De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief" voorlopig worden aangenomen.

Tabel 6: Lineaire OLS regressie tabel hypothese 1, 3 & 4 (N= 4685)

	Model 1		Model 2		Model 3		Model 4	
	B	SE	B	SE	B	SE	B	SE
Constante	2.223**	0.017	2.153**	0.020	1.890**	0.027	1.838**	0.038

Controlevariabele

Netto-inkomen	0.007	0.006	-0.025**	0.007	-0.009	0.007	-0.010	0.007
<i>Hoofdverbanden</i>								
Opleiding			0.014**	0.003	0.024**	0.003	0.033**	0.006
Buurtcontact met immigranten					0.066**	0.005	0.083**	0.010
<i>Interactievariabelen</i>								
Opleiding*buurtcontact							0.003*	0.002
R ²	0.000		0.009**		0.055**		0.056	

Note: *P<0.05, **P<0.01

Hypothese 3 & 4

De derde hypothese stelt dat het verband tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten positief is en dat dit verband sterker is als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten. In tegenstelling tot de derde hypothese stelt de vierde hypothese dat dit hoofdverband tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten zwakker wordt als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten.

Uit de resultaten van de lineaire multivariate regressieanalyse (zie tabel 6, model 3) blijkt dat er een positief en significant verband bestaat tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten, onder constanthouding van netto-inkomen en buurtcontact met immigranten ($b = 0.024$, $p > 0.01$) net als uit het tweede model bleek. Uit het derde model blijkt ook dat er een positief en significant verband bestaat tussen buurtcontact met immigranten onder constanthouding van netto-inkomen en opleidingsniveau ($b = 0.066$, $p > 0.01$). Dit betekent dat de tolerantie met betrekking tot immigranten positiever wordt wanneer respondenten in een cultureel diverse buurt wonen. De verklaarde variantie van dit derde model bedraagt 0.055 en is significant, dit betekent dat 5.5 procent van de variantie in de tolerantie met betrekking tot immigranten verklaard wordt door opleidingsniveau, buurtcontact met immigranten en netto-inkomen. De constante waarde is in model 3: 1.890, en de controlevariabele 'netto-inkomen' is in dit model niet meer significant omdat die minder bepalend is voor de tolerantie met betrekking tot immigranten dan opleidingsniveau en buurtcontact met immigranten.

Uit het vierde model van de lineaire multivariate regressieanalyse (zie tabel 6, model 4) blijkt tevens dat er een positieve significant verband bestaat tussen het opleidingsniveau en de tolerantie met betrekking tot immigranten onder constanthouding van 'netto-inkomen', 'buurtcontact met immigranten en de interactievariabele 'Opleiding*buurtcontact. ($b = 0.033$, $p > 0.01$). Ook blijkt uit het vierde model dat er een positief en significant verband bestaat tussen 'buurtcontact met immigranten en 'tolerantie met betrekking tot immigranten' onder constanthouding van 'netto-inkomen', 'opleidingsniveau' en de interactievariabele

'Opleiding*buurtcontact' ($b=0.083$, $p>0.01$). De verklaarde variantie van het gehele model 4 is niet significant wat betekent dat op basis van deze resultaten zowel de derde als de vierde hypothese: "De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief en dit verband is sterker als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten" en "De relatie tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief en dit verband is zwakker als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten" voorlopig moeten worden verworpen.

Hypothese 2

De tweede hypothese stelt dat er een positief verband is tussen buurtcontact met immigranten en tolerantie met betrekking tot immigranten (Hayes, Dowds, 2009; Voci, Hewstone, Voci, 2003).

Uit de resultaten van de lineaire multivariate regressieanalyse (zie tabel 7, model 2) blijkt dat er een positief en significant verband bestaat tussen buurtcontact en tolerantie met betrekking tot immigranten, onder constanthouding van netto-inkomen ($b= 0.061$, $p<0.01$). Dit betekent dat de tolerantie naar immigranten hoger wordt wanneer respondenten meer in contact komen met immigranten in hun buurt. De verklaarde variantie van dit tweede model bedraagt 0.041 en is significant, dit betekent dat 4.1 procent van de variantie in de tolerantie met betrekking tot immigranten verklaard wordt door buurtcontact met immigranten en netto-inkomen. De constante waarde is in model 2 1.996. Op basis van deze resultaten kan de tweede hypothese: "De relatie tussen buurtcontact met immigranten en tolerantie met betrekking tot immigranten is positief" voorlopig worden aangenomen.

Tabel 7: Lineaire OLS regressie tabel hypothese 2 (N= 4685)

	Model 1		Model 2	
	B	SE	B	SE
Constante	2.223**	0.017	1.996**	0.024
<i>Controlevariabele</i>				
Netto-inkomen	-0.008	0.006	0.012	0.006
<i>Hoofdverband</i>				
Buurtcontact met immigranten			0.061**	0.005
R ²	0.000		0.041**	

Note: * $P < 0.05$, ** $P < 0.01$

Conclusie

In dit onderzoek staat de vraag centraal welke invloed buurtcontact met immigranten heeft op het positieve verband tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten heeft. De volgende hoofdvraag stond daarom centraal: 'Welke rol speelt het buurtcontact met immigranten op het verband tussen opleidingsniveau en de mate van tolerantie met betrekking tot immigranten?' Voorafgaand aan de multivariate regressie zijn verschillende hypothesen vanuit de literatuur opgesteld om getest te worden. Zo is bij de eerste hypothese de verwachting dat er een positieve relatie bestaat tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten. De tweede hypothese stelt dat er een positieve relatie bestaat tussen het buurtcontact met immigranten en tolerantie met betrekking tot immigranten. De derde en vierde hypothese stellen dat het verband tussen opleidingsniveau en tolerantie met betrekking tot immigranten positief is en dat dit verband sterker (H3) dan wel zwakker (H4) is als er sprake is van meer buurtcontact met immigranten vanuit de culturele bedreigingstheorie (H3) of de contacttheorie (H4). De helft van deze verwachtingen is door dit onderzoek gesteund.

Zo kan de eerste hypothese worden aangenomen en wordt daarmee duidelijk dat de tolerantie met betrekking tot immigranten onder andere wordt bepaald door opleidingsniveau. Hogeropgeleiden zijn gemiddeld genomen 0.15 punt positiever over immigranten in vergelijking met laagopgeleiden, op een schaal van 1-3. Dat is een redelijk verschil tussen de laagopgeleiden en hoogopgeleiden. Dit verschil kan worden verklaard doordat mensen met hoger opleidingsniveau vaker kosmopolitische gedachten hebben die ze via het onderwijssysteem hebben aangeleerd gekregen en laagopgeleiden meer geneigd zijn om nationalistische gedachten te hebben (Jackman & Muha, 1984; Kuppens, Spear & May, 2014; Bovens, Dekker & Tiemeijer, 2014). Uit de studie van Bobo en Licari (1989) blijkt ook dat de lengte van het genoten onderwijs van invloed is op de tolerantie met betrekking tot immigranten. Hoe langer mensen onderwijs hebben gevolgd hoe meer zij open staat voor culturele diversiteit. Vaak hangen de lengte van de studie en de hoogte van het opleidingsniveau met elkaar samen.

De tweede hypothese kan ook worden aangenomen. Zo blijkt dat buurtcontact met immigranten ook van invloed is op tolerantie met betrekking tot immigranten. Het contact dat Nederlanders hebben met immigranten zorgt gemiddeld genomen voor een redelijke toename in de tolerantie met betrekking tot immigranten. Hoe meer buurtcontact Nederlanders hebben met immigranten hoe toleranter ze worden ten opzichte van immigranten. Dit kan verklaard worden door de contacttheorie van Allport (1954). Deze theorie stelt dat mensen van

verschillende groepen door contact met elkaar te hebben minder vooroordelen over elkaar ontwikkelen en positiever over elkaar denken als ze intensief met elkaar optrekken. Door dit contact op buurtniveau kunnen mensen elkaar beter leren begrijpen. Naar aanleiding van deze resultaten is zelfs de verwachting dat hoogopgeleiden hoge kwaliteit contact maken met immigranten als buurtgenoten en niet zoals gedacht meer oppervlakkig. Hoogopgeleiden voelen zich meer met de buurt verbonden dan gedacht (Jackson & Butler, 2014; Blokland & Van Eijk, 2012). Dit 'gevoel van lokalisme' zoals Butler (2002) dat verwoordt zorgt ervoor dat hogeropgeleiden veel meer gericht zijn op hun buurt en willen investeren in contacten en bijdrage aan een betere buurt.

De derde hypothese en de vierde hypothese kunnen niet door dit onderzoek worden ondersteund. Zo blijkt dat buurtcontact met immigranten gemiddeld genomen geen extra scheiding aanbrengt tussen hoogopgeleiden en laagopgeleiden maar voor gemiddeld genomen een positievere houding zorgt ongeacht het opleidingsniveau zoals hiervoor duidelijk werd. In tegenstelling tot wat vanuit de culturele bedreigingstheorie verwacht werd worden lager opgeleiden gemiddeld genomen niet negatiever als ze buurtcontact hebben met immigranten. Voor hoogopgeleiden geldt dat ze gemiddeld genomen niet negatiever worden over immigranten. Als hoogopgeleiden buurtcontact met immigranten hebben zorgt dat gemiddeld genomen voor een hogere mate van tolerantie ten opzichte van immigranten.

Kortom: zowel een hoger opleidingsniveau en meer buurtcontact met immigranten zorgen los van elkaar voor een gemiddeld genomen hogere mate van tolerantie met betrekking tot immigranten. Er bestaat dus een kloof tussen hoog- en laagopgeleiden op het gebied van tolerantie met betrekking tot immigranten, maar deze opleidingskloof wordt niet groter door het buurtcontact dat Nederlanders hebben met immigranten. Ongeacht het opleidingsniveau is er wel een kloof tussen Nederlanders die in buurtcontact hebben met immigranten en Nederlanders die geen buurtcontact hebben met immigranten.

Discussie

In dit onderzoek is een aantal punten ter discussie gesteld. Allereerst is er gebruik gemaakt van een grote steekproef. Dit kan de kans op een type 1 fout vergroten, dit houdt in dat een hypothese voorlopig is aangenomen terwijl dat onterecht kan zijn geweest. Doordat bij de significante bevindingen van hypothese 1 en 2 de p-waarde kleiner was dan 0.01 is deze kans niet erg groot. Daarnaast heeft het hebben van een grote steekproef als voordeel dat het resultaat beter kan worden vertaald omdat een grotere steekproef beter de werkelijkheid benadert.

Ten tweede is in beide analyses te zien dat de verklaarde variante relatief laag is. Dit betekent dat de tolerantie met betrekking tot immigranten maar voor een klein gedeelte wordt verklaard door opleidingsniveau of wel buurtcontact met immigranten. Een mogelijke verklaring hiervoor kan zijn dat tolerantie met betrekking tot immigranten door veel verschillende factoren wordt beïnvloed zoals politieke voorkeur, leeftijd en geslacht en dat opleidingsniveau en buurtcontact met immigranten daarnaast een aandeel hebben in de ontwikkeling van de tolerantie met betrekking tot immigranten.

Ten derde is in dit onderzoek gebruik gemaakt van gegevens over het contact dat mensen hebben in hun buurt met immigranten. Het nadeel hiervan is dat er sprake kan zijn van zelfselectie. Dit betekent dat mensen die bijvoorbeeld positief zijn over immigranten ook eerder in contact komen met immigranten. In plaats van dat het effect van het buurtcontact met immigranten wordt daarmee de samenstelling van de buurt gemeten. Auteurs zoals Sampson (2012) laten zien dat meten op buurtniveau niet alleen een kwestie is van het meten van de samenstelling van de buurt. De buurt, zo beargumenteert hij, is meer dan dat. De buurt is een eenheid waarin een bepaalde cultuur heerst die met een vergelijkbare samenstelling van mensen niet gecreëerd kan worden (Sampson, 2012). Zelfselectie is daarmee een buurteffect in zichzelf geworden. Mensen kiezen een bepaalde buurt omdat zij de daarbij horende cultuur aansprekend vinden.

Voor vervolgonderzoek is het interessant om de algemene lijn die nu onderzocht is te specificeren per gemeente en per buurt. Doormiddel van kwalitatief onderzoek kan achterhaald worden hoe de 'algemene' regel in een buurt of gemeente zich voordoet. Daarnaast kan onderzocht worden of er verschil bestaat tussen buurtcontact in buurten die gekenmerkt worden door Westerse expats en buurtcontact in buurten die gekenmerkt worden door niet-Westerse allochtonen, in dit onderzoek is namelijk alleen het laatste onderzocht.

Een andere aanbeveling voor vervolgonderzoek is om verder te onderzoeken of de kloof tussen hoog- en laagopgeleiden en tussen Nederlanders die buurtcontact hebben met immigranten en Nederlanders die dat contact niet hebben, groter of kleiner is geworden over verloop van tijd en welke factoren daarvoor van belang zijn. Voor beleidsmakers is het belangrijk om te weten of de kloven vergroot dan wel verkleind worden en hoe dat komt. Zij kunnen beleid hierop baseren en beter sturen op de gewenste uitkomst.

Literatuurlijst

Abrahamson, M., Carter, V.J. (1984) Tolerance, Urbanism and Region. *American Sociological Review*, 51, p.287-94.

- Achterberg, P. (2006) Class Voting in the New Political Culture Economic, Cultural and Environmental Voting in 20 Western Countries. *International Sociology*, 21(2), 237-261.
- Allport, G. (1954). *The Nature of Prejudice*. Cambridge, ma: Perseus Books.
- Blokland, T., & Van Eijk, G. (2012). Mixture without mating: partial gentrification in the case of Rotterdam, the Netherlands. In *Mixed communities gentrification by stealth?* (pp. 299–317). Policy Press.
- Bobo, L., Licari, F.C. (1989) "Education and Political Tolerance: Testing the Effects of Cognitive Sophistication and Target Group Affect." *Public Opinion Quarterly*, 53, p.285-308.
- Bourdieu, P. (1989). Economisch kapitaal, cultureel kapitaal, sociaal kapitaal. In P. Bourdieu (Ed.), *Opstellen over smaak, habitus en het veldbegrip* (pp. 120–141). Amsterdam: Van Genneep.
- Bovens, M., Willie, A. (2010) The education gap in participation and its political consequences *Acta Polit*, 45(4), p.393-422.
- Bovens, M. (2012) *Opleiding als scheidslijn. Van oude en nieuwe maatschappelijke breukvlakken*. Verkregen op 17-01-2017 van http://www.nias.knaw.nl/Publications/Van_Door_n_Lecture/Van_Door_n_01_Bovens
- Bovens, M., Dekker, P., Tiemeijer, W. (2014) *Gescheiden werelden; een verkenning van sociaal-culturele tegenstellingen in Nederland*. Verkregen op 17-01-2017 van http://www.wrr.nl/fileadmin/nl/publicaties/PDFoverige_uitgaven/Gescheiden_werelden_web.pdf
- Butler, T. (2002) Thinking global but acting local: The middle classes in the city. *Sociological Research Online* 7(3). Available at: <http://www.socresonline.org.uk/7/3/butler.html>.
- CBS (2012) *Immigratie Oost-Europeanen blijft hoog*. Verkregen op 17-1-2017 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2012/24/immigratie-oost-europeanen-blijft-hoog>
- CBS (2016) *Jaarrapport integratie 2016*. Verkregen op 03-04-2017 van <https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2016/47/jaarrapport-integratie-2016>
- CLO (2014) *Allochtonen 2014*. Verkregen op 17-01-2017 van <http://www.clo.nl/indicatoren/nl210905-allochtonen>
- Coenders, M.T.A. (2001) *Nationalistic Attitudes and Ethnic Exclusionism in a Comparative Perspective. An Empirical Study of Attitudes Toward the Country and Ethnic Immigrants in 22 Countries*. (Proefschrift). Nijmegen:Katholieke Universiteit Nijmegen.
- Couzy, M. (2017) *De tweedeling tussen Amsterdam en de rest van Nederland neemt toe*. Verkregen op 21 februari 2017, van: <http://www.parool.nl/amsterdam/de-tweedeling-tussen-amsterdam-en-de-rest-van-nederland-neemt-toe~a4446760/>

- Crul, M.R.J., Schneider, J., Lelie, F. (2013) *Superdiversiteit. Een nieuwe visie op integratie*. Amsterdam, Nederland: VU University Press.
- Davidov, E., Meuleman, B., Billiet, J., Schmidt, P. (2008) Values and support for immigration: A cross country comparison. *European Sociological Review*, 24(5), p. 583-599.
- Davis, J.A. (1975) Communism, Conformity, Cohorts, and Categories: American Tolerance in 1954 and 1972-73. *American Journal of Sociology*, 81, p.941-513.
- Den Haag (2017) *Uitslagen Den Haag Tweede Kamerverkiezingen*. Verkregen op 06-04-2017 van <https://uitslagen.denhaag.nl/tweede-kamerverkiezing>
- Dixon, J.C. (2006) The ties that bind and those that don't: Towards reconciling group threat and contact theories of prejudice. *Social Forces*, 84(4) p.2179–2204.
- Dynes, W. (1967) Education and Tolerance: An Analysis of Intervening Factors. *Social Forces*, 46, p.22-33.
- Fogteloo, M. (2017) Niet mijn pluche. *De Groene Amsterdammer*, 141 (6), p.5.
- Goodhart, D. (2017) *the Road to Somewhere*. Londen. UK: C. Hurst & Co.
- Hayes, B.C., Dowds, L. (2009) Social Contact, Cultural Marginality or Economic Self-Interest? Attitudes Towards Immigrants in Northern Ireland. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 32 (3) p.455-476
- Hjerm, M., Nagayoshi, K. (2011) The composition of the minority population as a threat: Can real economic and cultural threats explain xenophobia? *International Sociology*, 26(6) p.815-843.
- Hyman, H., Wright, C. (1979) *Education's Lasting Influence on Values*. Chicago:University of Chicago Press.
- Ignazi, P. (2003) *Extreme Right Parties in Western Europe*. Oxford, UK: Oxford University Press
- Jackman, M.R., Crane, M. (1986) Some of my best friends are black . . . interracial friendship and whites' racial attitudes. *Public Opinion Quarterly*, 50(4) p.459–486.
- Jackman, M. R., Michael, J. M. (1984) Education and intergroup attitudes: Moral enlightenment superficial democratic commitment or ideological refinement? *American Sociological Review*, 49, p.751-769.
- Jackson, E., Butler, T. (2014). Revisiting 'social tectonics': The middle classes and social mix in gentrifying neighbourhoods. *Urban Studies*, 52(13), 2349–2365
- Jennissen, R., Engbersen, G., Bokhorst, M., de Leeuw, S., Bovens, M., & Mulder, L. (2015). *Migratie-diversiteit beter in beeld*. Den Haag: WRR.
- Kuppens, T., & Spears, R. (2014). You don't have to be well-educated to be an aversive racist, but it helps. *Social Science Research*, 45, p.211-223.
- Laan Bouma-Doff, van der, W. (2007). Involuntary Isolation: Ethnic Preferences and Residential Segregation. *Journal of Urban Affairs*, 29(3), 289–309.

- Lubbers, M. (2001) Exclusionistic electorates: extreme right-wing voting in Western Europe. *European Journal of Political Research*, 41, p.345-378.
- Manevska, K., Achterberg, P. (2011) Immigration and Perceived Ethnic Threat: Cultural Capital and Economic Explanations. *European Sociological Review*, 29(3), p.437-449
- McCutcheon, A.L. (1985) A Latent Class Analysis of Tolerance for Nonconformity in the American Public. *Public Opinion Quarterly*, 49, p.474-488.
- Mc Laren, L.M. (2003) Anti-immigrant prejudice in Europe: Contact, Threat Perception, and preferences for the exclusion of migrants. *Social Forces*, 81(3), p.909-936.
- Moore, L. M., Ovadia, S. (2006) Accounting for Spatial Variation in Tolerance: The Effects of Education and Religion. *Social Forces*, 84(4), p.2205-2222.
- NELLS (2014) *Achtergrond onderzoek*. Verkregen op 06 maart 2017 van https://uvtapp.uvt.nl/tsb11/ws.ws.frmShowpage?v_page_id=6213546847206650
- Newman, B.J., Hartman, T.K., Tader, C.S. (2012) Foreign language exposure, cultural threat, and opposition to immigration. *Political Psychology*, 33(5), p.635-657.
- Nunn, C.Z., Crockett, H., Williams, J.A. (1978) *Tolerance for Nonconformity*. San Francisco: Jossey-Bass.
- Obbink, H. (2017) *Zo diep is de kloof niet*. Verkregen op 21 februari 2017, van: <http://www.trouw.nl/tr/nl/39683/nbsp/article/detail/4447300/2017/01/12/Zo-diep-is-de-kloof-niet.dhtml>
- Park, R.E. (1950) *Race and Culture*. Glencoe, IL: Free Press.
- Paxton, P., Mughan, A. (2006) What's to fear from immigrants? Creating an assimilationist threat scale. *Political Psychology*, 27(4), p. 549-568.
- Pettigrew, T.F. (1998) Intergroup contact theory. *Annual Review of Psychology*, 49, p.65–85.
- Pettigrew, T.F., Tropp, L.P. (2008). How does intergroup contact reduce prejudice? Meta-analytic tests of three mediators. In: *European Journal of Social Psychology*, jg. 38, nr. 6, p. 922-935.
- Quillian, L. (1995) Prejudice as a response to perceived group threat: Population composition and anti-immigrant racial prejudice in Europe. *American Sociological Review*, 60(4), p.586–611.
- Quillian, L. (1996) Group threat and regional change in attitudes toward African-Americans. *American Journal of Sociology*, 102(3), p.816–860.
- Sampson, R. J. (2012) *Great American City: Chicago and the Enduring Neighborhood Effect*. Chicago: The University of Chicago Press
- Savelkoul, M., Scheepers, P., Tolsma, J., Hagendoorn, L. (2011). Anti-Muslim attitudes in the Netherlands: Tests of contradictory hypotheses derived from ethnic competition theory and intergroup contact theory. *European Sociological Review*, 27, p.741–758.

- Schram, P., Fennema, S. (2017, 13 januari) De verkiezingen win je in Rosmalen en Purmerend. [TV programma]. EenVandaag. Hilversum, Nederland: AVRO-TROS
- Sigelman, L., Bledsoe, T., Welch, S., Combs, M.W. (1996) Making contact? Black–white social interaction in an urban setting. *American Journal of Sociology*, 101(5), p.1306–1322.
- Stephan, W.G., Stephan, C.W. (2001) *Improving Intergroup Relations*. Thousand Oaks, CA: Sage
- Stephan, W. G., Ybarra, O., Martinez, C. M., Schwarzwald, J., & Tur-Kaspa, M. (1998) Prejudice towards immigrants to Spain and Israel: An integrated threat theory analysis. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 29, p.559–576.
- Stouffer, S.A. (1963) *Communism, Conformity, and Civil Liberties*. Gloucester, MA: Peter Smith.
- Tiemeijer, W. (2017) *Wat is er mis met maatschappelijke scheidslijnen?* Verkregen op 21 februari 2017, van: <https://www.wrr.nl/publicaties/publicaties/2017/01/12/wat-is-er-mis-met-maatschappelijke-scheidslijnen---35>
- Van der Brug, W., Frennema, M., Tillie, J. (2000) Anti-immigrant parties in Europe: Ideological or protest vote? *European Journal of Political Research*, 37(1), p.77–102.
- Van der Waal, J. (2010). Etnische competitie en ethnocentrisme. In J. Van der Waal, *Stedelijke economieën in een tijd van mondialisering* (p. 13-15). Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Van der Waal, J., Houtman, D. (2011). Tolerance in the Postindustrial City: Assessing the Ethnocentrism of Less Educated Natives in 22 Dutch Cities. *Urban Affairs Review*, 47(5), p.642-671.
- Vertovec, S. (2007) Super-diversity and its implications. *Ethnic and Racial Studies* 29(6): 1024-54
- Voci, A., Hewstone, M., Voci, A. (2003) Intergroup Contact and Prejudice Toward Immigrants in Italy: The Mediation Role of Anxiety and the Moderational Role of Group Salience. *Group Processes & Intergroup Relations*, 6 (1).
- Voogt de, J. (2013) *Nieuwe scheidslijnen op de kaart*. Recieved on 23-01-2017 from <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2013/10/01/nieuwe-scheidslijnen-op-de-kaart>
- Weil, F.D. (1985) The Variable Effects of Education on Liberal Attitudes: A Comparative-Historical Analysis of Anti-Semitism Using Public Opinion Survey Data. *American Sociological Review*, 50, p.458-474.
- Williams, J.A., Nunn, C.A, Peter, L. (1976) Origins of Tolerance: Findings from a Replication of Stouffer's Communism, Conformity, and Civil Liberties. *Social Forces*, 55, p.394-408.

-
- Wilson, T.C. (1991) Urbanism, Migration, and Tolerance: A Reassessment. *American Sociological Review*, 56, p.117-123.
- Wilson, T.C. (1994) Trends in Tolerance Toward Rightist and Leftist groups, 1976-1988. *Public Opinion Quarterly*, 58, p.539-556.
- Wirth, L. (1938) Urbanism as a Way of Life. *The American Journal of Sociology*, 44(1),p.1-24.
- Wirth, L. (2007). Urbanism as a way of live. In R.T LeGates en F. Stout (Ed.), *The City Reader, Fifth edition* (pp. 90–97). Routledge Taylor & Francis Group.
- Yinger, J.M. (1982) *Countercultures; the Promise and Peril of a World Turned Upside Down*. New York NY: The Free Press
- Zarate, M.A., Garcia, B., Garza A.A., Hitlan R.T. (2004) Cultural threat and perceived realistic group conflict as dual predictors of prejudice. *Journal of Experimental Social Psychology*, 40 , p.99–105.